www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

شېئىرىيەت ھاسىلاتلىرى

بۇغدا ئابدۇللا

بەدىئىي ئوبرازنىڭ مۇكەممەللىكى

بەدىئىي ئوبراز چوڭ بىر ئۇقۇم، ئۇ، تەبىئەت ۋە ئىنسانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بەدىئىي ئوبراز شېئىردا كەم بولسا بولمايدىغان ئىنتايىن مۇھىم بىر ۋاستە. ئىدىيە، مەزمۇن ئوبرازلارنى بەلگۈلەيدۇ، تاللايدۇ ۋە ئۇيۇشتۇرىدۇ، ئۆزئارا بىر -بىرىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

تارىخىي جەھەتتە ، بىزنىڭ كلاسسىك شائىرلىرىمىز شېئىرىيەتنىڭ ھەرقايسى تۈرلىرىدە ئەسىرلەرگە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان ئوبرازلار ئۇستىدە ئىزدىنىپ، ئۆز پىكىرلىرىنى يورۇتۇش ئۈچۈن ھەتتا دۇنياۋى ئوبرازلارغا مۇراجىئەت قىلىپ، ھەقىقەت مەشئىلىنى ياندۇرۇپ كەلگەن.

ئوبراز مىللەتنىڭ مەدەنىيىتى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ ، ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان بىر پۈتۈن گەۋدە.

كونكرېت ئىپتقاندا، شائىر بەلگىلىك مەزمۇن ئۈستىدە ئويلاشقانىكەن ، جانلىق، ھاياتىي ئوبرازلارنى ۋاقىت سەرپ قىلىپ، بار ئامالىلار بىلەن ئىزدىمەي قالمايدۇ. شائىرغا ئوبرازنىڭ چىلىقىشى بەلكى ھېچكىشى دىققەت قىلمىغان جىمجىتلىق، تاسادىپىيلىق ئىچىدە يۈز بېرىدۇ. شېئىرىي ھاياتنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ بۇنداق ئەھۋال ئۈزلۈكسىز يېڭىلىنىپ ، بېيىپ ، كېڭىيىپ بارىدۇ. كونكرېت ئوبراز ئەينى ۋاقىتتا كونكرېت رەڭگە ئىگە بولىدۇ، ئەمما شائىرنىڭ ھېسسىيات رېڭى بۇ خىل رەڭلەرگە تېخىمۇ جۇلا بېرىدۇ. يەنە كېلىپ، ئوبراز تارىخىي مەنزىرىلەرنىڭ ئىزچىللىقى بولۇپمۇ ساقلىنىدۇ.

ئوبرازدا ئەسلى مەزمۇن بولمايدۇ، ئۇ ئىدىيە ۋە مەزمۇننىڭ روشەنلىكىنى ئىپادىلىگەندە ئاندىن جانلىنىدۇ.

ئوبراز سان جەھەتتىن بىرلا نەرسە ئەمەس، ئۇ كونكرېت شېئىردىكى ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ بولغاندىن كېيىن كېيىنكى شېئىرلار ئۈچۈن يەنە باشقا ئوبرازلارغا ئورۇن ئۆتۈنۈپ بېرىشى كېرەك. شۇنداق بولغاندا، ئوبرازلار قاتارلىشىپ ئوبراز زەنجىرىنى ھاسىل قىلىدۇ.

ئوبرازلارنىڭ شېئىردىن ئىبارەت بۇ شاھمات تاختىسىدىكى ئورنى خۇددى شاھمات ئوروقلىرىنىڭ رولىدەك ھەر خىل بولىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئاددىيلىرىنىڭ ئورنىغمۇ پەقەت سەل قارىماسلىق كېرەك.

تارىخىي مەزمۇنلارنى ئىپادىلەشتە ئېتنىك، تارىخىي ئوبرازلارغا تايانماي بولمايدۇ. ئوبراز ھەم تارىخىي، ھەم رېئال ھاياتنىڭ ئەينىكى بولالايدۇ.

ئوبراز ھەقىقى مەنىدە چىن نەرسە ، ئۇنى بۇزۇپ قويۇشقا، پەردەزلەشكە بولمايدۇ، بۇنداق دېگەنلىك ئۇ گىرىم كۆتەرمەيدۇ، دېگەنلىك . ئۇ مۇكەممەل، گۈزەل، ھەقىقىي ھۆسنى بىلەن ھەقىقەتنى ئىپادىلەشكە بىردىنبىر قادىر نەرسە.

مۇكەممەل مەزمۇن -مەنانى ئىپادىلىگەن ئوبرازلار تارىختىن كېلىدۇ ھەم رېئاللىقنىڭ سىناقلىرىنى قوبۇل قىلىدۇ. ئەگەر ئۇ بۇنداق بوران

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئېلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

-چاپقۇنلارنى باشتىن كەچۈرمىسە ئۆزىنىڭ چىنلىقىنى قانداق ئىسپاتلاپ بېرەلىسۇن !

هايات نۇقتىسىدىن تۇرۇپ قارىساق ، بەدىئىي ئوبرازغا تاللىنىدىغان شەيئىي ناهايىتى ئاددىي نەرسە، بىراق ئۇ ئىدىيە، مەزمۇنغا خىزمەت قىلىدىغان ناهايىتى مۇستەھكەم ماتېرىيال. ئۇنداق بولمىغاندا ، ئۇ قىممەت يارىتالمىغان بولاتتى. گەرچە بەدىئىي ئوبرازغائېرىشىش تولىمۇ مۇشكۇل ئىش بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا چوڭقۇر مۇھەببەت قويغان ئادەملەرلا ئۇنىڭ دۇنياسىغا كىرەلەيدۇ. يەنە كېلىپ، ئۇ ئۆزىگە يۈزەكى مۇئامىلە قىلغانلارغا هەرگىز ئۆزىنى تۇتقۇزمايدۇ. قات-قات تۇمانلىق ، خەتەرلىك مۇز تاغلارنىڭ ئىچىگە كۆك ياقۇت ئۆزىنى قانداق يوشۇرغان بولسا ، ئوبراز تەبىئەت دۇنياسىغا ئۆزىنى شۇنداق يوشۇرغان بولىدۇ.

ئوبرازنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىدىن سۆز ئاچقاندا، ئۇنىڭ سىنىپىيلىكى، مىللىيەتلىكى، خەلقچىللىقى، چوڭقۇرلۇقى، رېئاللىقى، دەللىكى قاتارلىقلاردىن باشقا ۋەكىللىكلىنىمۇ تىلغا ئالماي بولمايدۇ، بۇ ئۇنى تاللاشتىكى ئەڭ مۇهىم شەرت.

ئوبراز مەڭگۈلۈك، تىرىك، يۇمران، نەپىس، تەسىرلىك نەرسە. شائىر ئۇچۇن ئوبرازنى دىتلاش تولىمۇ مۇهىم كۇنتەرتىپ. ياراملىق ماتېرىيال بولماي تۇرۇپياراملىق شېئىر يازغىلى بولمايدۇ.

ئوبرازنى قالايمىقان تونۇش ۋە ئىشلىتىش شېئىر يېزىش تېخنىكىسىدىكى سەۋەنلىك بولماستىن ، بەلكى تېپەككۇر، تەسەۋۋۇردىكى ئاجىزلىق، مۇجمەللىكتۇر، خالاس.

ئوبراز پۈتمەس - تۈگمەس بۇلاق.

سەنئەتكارنىڭ بەدىئىي ئىستېداتىنىڭ مۇكەممەللىشىشىگە ئەگىشىپ، ئوبراز بارغانسېرى غۇۋالىشىپ، كىشىنى مۇهاكىمە قىلىشقا مەجبۇرلايدۇ.

قۇرۇلما

شېئىرىيەتتە قۇرۇلما سەنئىتى بولسا سەل قارىغىلى بولمايدىغان نازۇك بىر قىسمدۇر. قۇرۇلما شائىرنىڭ بەدىئىي تەربىيىلىنىشىنى ، ئىستېتىك قارىشىنى ئەكس ئەتتۇرىدۇ. هەر بىر شېئىرنىڭ قۇرۇلمىسىدا گۈزەللىك، پۈختىلىق، ھىملىق، تەبىئىيلىك، ماسلىق، مۇكەممەللىك هەمدە ئىنچىكىلىك بولۇشى كېرەك. گۈزەللىك - ئەسەرنىڭ مەزمۇن قىلىش كۈچىگە، پۈختىلىق - پۈتۈن ئاساسلىرىنىڭ مۇستەھكەم بولۇشىغا، ھىملىق - قىسىم، باب، كۆپلەت، مىسرا، ئىبارىلەردە يوچۇق بولماسلىقىغا، تەبىئىيلىك - راۋان بولۇشىغا، ماسلىق - باش-ئاخىرىنىڭ بىر-بىرىنى تولۇقلىشىغا ، مۇكەممەللىك - بىر گەۋدە بولۇشىغا ، ئىنچىكىلىك - دېتاللارنىڭ ئاخىرىغا قەدەر نازۇك بولۇشىغا قارىتىلغان.

ئەسەر قانچە ئىشلىسە شۇنچە كۆتىرىدىغان نەرسە. كىشىنىڭ ياشلىق چاغلىرىدا ، بىر ئەسەر قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇياقتىن يېزىپ، بۇ ياقتىن ئېلان قىلغۇسى كېلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇنىڭ بىر خىل ئالدىراقسانلىق ئىكەنلىكىنى ۋاقىت ئۆتكەنسېرى تونۇپ قالىمىز. دەسلەپتە بىرەر تېمىنى يېزىپ بېقىش ئىستىكى پەيدا بولىدۇ، شەكىل ئوستىدە ئادەم ئىزدىنىدۇ، كېيىن بىر كۇنلەردە ئىلهام كەلگەندەك قىلىدۇ، يېزىپ باقسەن، پۈتكەندىن كېيىن ئوقۇپ باقساڭ خېلى يامان ئەمەستەك تۇيۇلىدۇ، يەنە قايتا ئوقۇپ باقساڭ ئەمەسلا بىر نەرسە بولۇپ چىقمىدۇ. بۇ مەزگىلدە ئادەم ئومۇمەن تەقلىد قىلىشتىن نېرى ئۆتەلمەيدۇ. سەن ئوقۇغان نۇرغۇن شېئىرلار ساڭا ، ئەسەرگە - مىسرالارغا ئاربلىشىۋالىدۇ، بۇ ئەمەلىيەتتە ئاشۇ كونكرېت شائىردىن ئالغان تەسىرات ئوبراز يىلتىزى تارىخىي يىلتىز بىلەن تومۇرداش بولىدۇ. ئوبراز هەرقانداق ئەهۋال ئاستىدا ئۆزىنىڭ مىللىيەتلىكىنى يوقاتمايدۇ.

ئوبرازنىڭ ئېچكىي قىسمىدا توسالغۇ بولمايدۇ. گەرچە ئوبراز چەكلىك بولسىمۇ، چەكسىزلىككە تۇتاشقان بولىدۇ.

سېنىڭدىن هەممىنى تارتىۋېلىشى مۇمكىن ، لېكىن هېچكىم سەن يارالمىغان ، ياراتماقچى بولغان ئوبرازنى تارتىپ ئالالمايدۇ.

كۆڭۈلدىكىدەك ئوبراز شائىرنى بىردىنبىر رازى قىلالايدۇ.

نەپسانىيەت ئوبرازغا ئاربلىشىۋالالمايدىغانلىقى ئۈچۈن ، ئۇنىڭدىكى ئۆلۈغلۇق دەخلىسىز بولىدۇ.

شېئىرنىڭ پىشىشىغا ئەگىشىپ ئوبراز پىشىپ بارىدۇ.

مىللەتنىڭ ئېتىقادى هەم هەۋىسىگە مۇخالىپ هالدا لوگىكىغا ئويغۇن بولمىغان پىكىرلەردىن ئوبراز ياساشقا بولمايدۇ، چۈنكى ئوبرازنى خەلق قوبۇل قىلىشى كېرەك.

شائىر ئىدىيىسىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئوبراز تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ. ئوبراز بەزىدە سىمۇۋول دەرىجىسىگىمۇ كۆتۈرۈلىدۇ. سىمۇۋول تارىخىي تەجرىبە بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.

شېئىرىي مەنانىڭ يالاڭقاتلىقى بىلەن كۆپ قاتلاملىقى ئەمەلىيەتتە باشقا-باشقا نەرسە . مۇنەۋۋەر ئەسەر دېيىلىدىغانلىرى كېيىنكىسىگە قارىتىلغان.

شائىرنىڭ ئوبراز ئارقىلىق ئەكس ئەتتۇرگىنى بىر خىل ئىچكى مۇهەببەت ، بۇ ئۇنىڭ جىمغۇرلۇقى ئىچىدە ياڭراپ تۇرغان بىر كۆچلۈك ئەكس سادا.

ئوبراز شائىرنىڭ ئوقى. ئۇ، شائىر چەنلىگەن نىشانغا دەل بېرىپ تېگىدۇ. ئۇ، شائىرنى ئويلىغان نىيەت -مەقسەتلىرىگە يەتكۈزىدۇ.

سەنئىتى

هەم ئۇنىڭغا بولغان ئەقىدىدىن كېلىپ چىققان هادىسە. شائىرلىق يولى - ئازابلىق يول. ئاپتور ئۇزاق ۋاقىت بەدىئىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغانسېرى مەغلۇبىيەت هەم غالىبىيەت تەجرىبىلىرىنى داۋاملىق يەكۈنلەپ بارىدۇ . شېئىرىي ئىجادىيەتتە مەغلۇبىيەتنىڭ بولۇپ تۇرۇشى ئادەتتىكى ئىش. شېئىر ئىشلىگەنسېرى پۈتۈپ بارىدۇ. ئاپتور قولىنىڭ ئوچىدا ئىشلىسىمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. بىراق ۋاقىتتىن ئىبارەت بۇ سىناق تېشى ئاخىرى ياخشى-ياماننى ئايرىپ چىقىدۇ. شېئىر قۇرۇلمىسىنى بىلمەيمۇ «دەتتىكام» دەپ يازىدىغانلارمۇ ئاز ئەمەسقۇ.

قۇرۇلما سەنئىتى ئوستىدە كۆپرەك تەتقىقات ئېلىپ بىرىشنىڭ زىيىنى يوق.

ئىجادىيەت جەريانىدا تېما پەيدىنپەي كېڭىيىدۇ، مەزمۇن چوڭقۇرلىشىدۇ، قۇرۇلما تەدرىجىي مۇكەممەللىشىدۇ .

شېئىر قۇرۇلمىسى مىللەت سەنئەت تەرەققىياتىنىڭ شېئىرىيەتتىكى بىر ئىپادىسى.

قۇرۇلما ئەنئەنىنى ئاساس قىلىدۇ هەمدە ئۆزىنى ئۆزلۇكسىز يېڭىلاپ تۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

قۇرۇلما گۈزەل بولغاندىلا مەزمۇننى توسالغۇسىز يەتكۈزۈپ بەرگىلى بولىدۇ. بىر پارچە شېئىرنىڭ قۇرۇلمىسىغا قاراپلا شائىرنىڭ سەۋىيىسىنى سىزىۋېلىش مۇمكىن.

نۆۋەتتە بىز هازىرقى زامان ئۇيغۇر شېئىرىيىتى قۇرۇلمىسىنى دۇنيا مىللەتلىرى سەۋىيىسىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىز

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

كېرەك.

قۇرۇلما مىللىي ئالاھىدىلىكنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، شۇنىڭدەك روشەن ھالدا ئۇسلۇبنى ئىپادىلەيدۇ. بىراق بىر پارچە شېئىرنى ھەرقانچە ئۇستا تەرجىمان تەرجىمە قىلسىمۇ، تەرجىمە تەبىئىي ھالدا ئەسلى ھەزمۇندىن سەل ھالقىپ كېتىدۇ.

كىشىلەرنىڭ شېئىر قۇرۇلمىسىغا بولغان كۆز قارىشى، پىكىر - تەلىپى ئوخشاش بولمايدۇ.

ئاپتور نوقۇل ھالدا قۇرۇلمىغا ئېسىلىۋېلىپ، مەزمۇننى پۈچەكلەشتۈرۈپ قويماسلىقى كېرەك.

قۇرۇلما سەنئىتى كۆپ تەركىبلىك سەنئەت. بۇ خىل مۇرەككەپلىك ئاپتورنىڭ روھىغا خۇشاللىق بېغىشلايدۇ. ھەرقانداق بىر بەدىئىي ئەسەر ماتېرىيال ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن بولىدۇ. شېئىرمۇ ئوخشاشلا سەنئەتنىڭ قۇرۇلما (شەكىل) قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك.

ھەر بىر شېئىرىي قۇرۇلمىدا ھەققانىيلىق تۇيغۇسى كۈچلۈك بولۇشى كېرەك. يەنە كېلىپ، رومانتىكىلىق تۇيغۇسى بولمايمۇ بولمايدۇ.

شائىرنىڭ قۇرۇلمىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇشى بىر نەچچە كۈنلۈك ياكى بىر نەچچە يىللىق ئەمگىكىدىن ھاسىل بولمايدۇ. باشقىلارنىڭ قۇرۇلما ئۇسلۇبىنى ئۆلۈك ھالدا دوراش ئۈزىگە زىيان سېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئۇ پەقەت شائىرنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك جاپالىق ئەمگىكى كامالەتكە يەتكەندە تەبىئىي ھاسىل بولىدۇ.

مېنىڭ شېئىر يېزىش ئادىتىم

- شېئىر ھەۋەسكارلىرىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب

1. ئادەتتە ياش ۋاقىتلاردىكى شېئىر يېزىش ئۇسۇلى بىلەن كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى شېئىر يېزىش ئۇسۇلى، ئادىتى ئەلۋەتتە ئوخشمايدۇ. 30 ياشلار ۋاقتىمدا تۇرمۇش تولىمۇ جاپالىق، بېسىم ئېغىر ئىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي تاك ئاتقىچە، كىچىك بىر ئۇستەل چىرىغىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ تۇنلەرنى تاڭغا ئۇلايتتىم. ھەر بىر ئەمگىكىم پۈتكەندە ئۇستۇمدىن ئېغىر بىر تاغنى ئېلىۋەتكەندەك يېنىك بولۇپ قالاتتىم. بەزىدە بىر سۆز جايىغا چۈشمەي قالسا، لايىق سۆز تاللاش ئۈچۈن ھەپتىلەپ ۋاقىت سەرپ قىلاتتىم. بۇ چاغلاردا ھەتتا پۈتۈمنىڭ ئاستىدىكى قاتتىق يەر ئويۇلۇپ كېتەتتى. سۆز دېگەن توسۇن ئاتقا ئوخشايدۇ، ئۇ ساڭا ئاسانلىقچە تۇتۇق بەرمەيدۇ. ئۇنىڭ كەينىگە چۈشۈپ ئېرىنمەي ماڭئۇرسەڭ، بىر كۈنلەردە ئۇمۇ ياۋاشلاپ قالمدىكەن.

2. ئىلھام كەلگەندە يازمەن. بەزى چاغلاردا بىر نەچچە مىسرانى خاتىرلىۋالمەن، قالغىنىغا كېيىن ئىشلەيمەن. يەنە كۆپ ھاللاردا ئەسەرنى بىراقلا يېزىپ تاشلايمەن. پارچە-پارچە قەغەزلەرگە يېزىپ قويمەن، بۇ قەغەزلەر بىر يەرلەردە قالىدۇ، يوقلىپمۇ كېتىدۇ، ئۇزاق ۋاقىتلاردىن كېيىن قەغەزلىرىمنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ قالىدۇ. مۇنداقلا ئوقۇپ باقمەن، يارىسا ئىشلىتىمەن، يارىمىسا يىرتىپ تاشلىۋېتىمەن. قەغەزنى كۆپ زايە قىلمەن. بىر مىسراغا بىر پارچە قەغەز ئىشلىتىمەن، كۆڭلۈمگە ياقمىسا ئۇدۇللۇق يىرتىپ تۇرىمەن.

3. بىر ئەسەرگە تۇتۇش قىلسام تا پۈتكەنگە قەدەر جىددىيلىشىپ تۇرىمەن، غىزانمۇ ئونتۇپ كېتىمەن. بەزى كۈنلەردە بىر ياكى بىر قانچە مىسرا يېزىلىپ قالىدۇ، بەزىدە بىر نەچچە ئايغىچە بىراقلا يېزىلىدۇ. يېزىۋېتىپ ئۆزگەرتىمەن. تا ئۆزۈم ماقۇل دېگىچە ئىشلەيمەن. مەن ئاساسەن ئۆزۈمنىڭ بەدىئىي دۇنياسىدا ياشايمەن، كۆپ خىيال قىلمەن. ماڭا تەسىر قىلغان ۋەقەلەر بەربىر يېزىلىدۇ. تۇرمۇشقا سەممىي قارايمەن. خۇشال بولىدىغان چاغلىرىم ئاز بولىدۇ. خاپا بولغاندا كۆپرەك يازمەن. يېڭى تېمىلارغا ئەھمىيەت بېرىمەن. ئېلان قىلىنىپ بولغان ئەسەرلىرىمدىن قانائەت ھاسىل قىلمايمەن. ئەسەرلىرىم ئۇستىدىكى باھالارغا ئانچە قىزىقىپ كەتمەيمەن، بۇلار ئاسانلا يادىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ.

4. قەلەمنى كۆپ تاللايمەن. كۆپرەك پولات قەلەمدە يازمەن. قەغەزنى ئانچە بويماپ كەتمەيمەن، بەزى بەتلەرنى ئېرىنمەي ئۇدۇللۇق ئاققا كۆچۈرىمەن.

5. جىمجىتلىق ئىچىدە يازمەن. ۋاراڭ-چۇرۇڭنى ئانچە خالىمايمەن، زېھنىم چېچىلىپ، مىسرالارنى قاچۇرۇپ قويۇشتىن ئېھتىيات قىلمەن. تولىراق كېچىدە-تۈن نىسبىدە يېزىپ سۈبھىدە ئارام ئالمەن. ئىجادىيەتتە زورۇقۇشنى ياخشى كۆرمەيمەن، چۈنكى تەبىئىي ئىلھامغا ھېچنېمە يەتمەيدۇ. بەزى مىسرالارنى يېزىپ بولۇپ قايتا ئوقۇغىنىمدا كۆزۈمگە لىققىدە ياش تولىدۇ. چۈنكى ئۆزى تەسىرلەنمەي تۇرۇپ كىشىنى تەسىرلەندۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

6. ئويلاپ قارىسام قىشتا يازغان ئەسەرلىرىم كۆپرەك ئوخشايدۇ، مېڭە بۇ پەسلىدە كۆپرەك ئىشلىسە كېرەك. باھارنى، يېشىللىقنى، قەدىمىيلىكنى كۆرسەم جان-تېنىم سۆيۈنۈپ كېتىدۇ. ماڭا نۇرغۇن تېمىلار مانا شۇنىڭدىن كەلگەن. سەيلى قىلىشنى ياقتۇرىمەن.

7. بىر قانچە شېئىر چۈشۈمدە يېزىلدى، چۆچۈپ ئويغىنىپ، چىراغنى يېقىپ ئاران بىر نەچچە مىسرانى خاتىرلەپ ئالالىدىم، قالغىنىغا كېيىن ئىشلىدىم. بەزىدە پۈتۈن بىر داستاننى (ئەلۋەتتە ئۆزۈمنىڭ) چۈشۈمدە دېكلاماتسىيە قىلدىم. مەن بۇ شېئىرلىرىمنى ھەقىقىي ھۇنەر ئەمەس دەپ قارىمايمەن. بۇنداق شېئىرلارنى ئوڭۇمدا يازالمىسام كېرەك.

8. ئانىلار تېمىسىدا كۆپ يازدىم. بۇ، مەرھۇمە مومامنىڭ تەربىيە، سىما، چۆچەكلىرىنىڭ خاسىيىتىدىن بولسا كېرەك. ئانىلارنىڭ زېھنىيىتىدىكى ئېغىر يۈك مېنى تولىمۇ پەرىشان قىلىدۇ، ئۇلاردىكى كۈچ - غەيرەت، سەمىمىيلىك ماڭا ئىلھام بېرىدۇ. ئانا دېمەك مىللەت دېمەكتۇر.

9. بەزى مىسرالارنى بىر قانچە ۋاراينات يازمەن، كاللام قىزىپ كەتكەندە ياخشىلىرىنى پەرقلەندۈرەلمەي قالمەن، كېيىن ياخشىلىرىدىن بىرىنى تاللاپ ئالمەن. ئاددىي يېزىشقا تىرىشمەن.

10. رەھىمسىزلىك بىلەن قىسقارتمەن، مەزمۇننىڭ تەكرارلىنىشىدىن ئېھتىيات قىلمەن

11. ماۋزۇلارنىڭ خاسلىقىغا ئەھمىيەت بېرىمەن، شۇنداق بولغاندىلا جانلىقلىقنى گەۋدىلەندۈرگىلى بولىدۇ. ئومۇمەن يازغانلىرىم مەھكەم يادىمدا قالىدۇ. بۇ، دېكلاماتسىيە قىلىش ئۈچۈن پايدىلىق.

21-ئەسىردىكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتى

خەلقىمىزدە «كۆرۈنگەن تاغ يىراق ئەمەس» دېگەن تەمسىل بار. شۇنداق، كىشىلەر ئەسىرگىمۇ ئازلا ۋاقىت قالدى. 20-ئەسىردىكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ قانتىق بوران-چاپقۇنلۇق سىناقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، دەۋرىنىڭ

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

سوئاللىرىغا جاۋاپ بېرىپ، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرلىگەنلىكى ھەق پاكىت.

بىزدە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «يېڭى شېئىرىيەت» دېگەن ئۇقۇم بەزى ئوبزور ۋە تەنقىدات ماقالىلىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇلۇشقا باشلىدى. ئەگەر بۇ ئاتالغۇنى مۇئەييەنلەشتۈرسەك ئۇنداقتا «يېڭى شېئىرىيەت» نىڭ باشلامچىلىرى زادى كىملەر بولۇشقا تېگىشلىك؟

مۇشۇ ئەسىرنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئۆمەر مۇھەممەدى، ئىسمائىل ساتتارۇۋ قاتارلىق شائىرلار يېڭى شېئىرىيەت شەكلىنى يارىتىپ يول ئاچتى ھەمدە قىممەتلىك مىراس قالدۇردى. ئۇلار ئىپادىلىگەن تېما دائىرىسى ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئاددىي ئەمما ئىنتايىن قويۇق مىللىي پۇراقتا ئىگە تۇرمۇشىدىن كەلگەن. ئۇلار بارى-يوقى يىگىرمە نەچچە يىللا ياشىدى. بىراق، ئىجادىيەت قىممىتىدىن ئېيتقاندا، ئۇلار ئۆز خەلقىنىڭ پۇشكىنى، لېرمونتوفى ئىدى. بۇ ئىككى ئۇلۇغ شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنى بىلمەيدىغان ئۇيغۇر زىيالىيلىرى، ئوقۇغۇچىلىرى بولمىسا كېرەك. ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر چاچما شېئىرلىرىنىڭ نەمۇنىسىنى يارىتىشى، ئەمەلىيەتتە، ئۇلاردىكى مۇھەببەت، غايە، جاسارەتنىڭ ئەنئەنىۋى مىسرالارغا پاتمىغانلىقىدىن بولغان، ئاساسلىقى ئۇلار كەلگۈسى شېئىرىيەت مەنزىلىنى كۆزدە تۇتقان.

شېئىرىيەت تارىخىدىن قارىغاندا بىزدە «ئۆمەر مۇھەممەدى ئېقىمى-مەكتىپى»، «ئىسمائىل ساتتارۇۋ ئېقىمى -مەكتىپى» بولۇشقا تېگىشلىك.

بۇ شائىرلار مۇراجىئەت قىلغان شېئىرىي شەكىل ئۇلارنىڭ فولكلور بايلىقىنى تولۇق بىلگەنلىكى، ئۆزلەشتۈرگەنلىكى، ئۆز تەجرىبىلىرى بىلەن بىرىكتۈرۈپ، ئۇنى تېخىمۇ يۇكسەكلىككە كۆتۈرگەنلىكى بىلەن ئۇناسىۋەتلىك.

ئەمدى مىساللارغا مۇراجىئەت قىلايلى:

بىز تۇزىدۇق،
بىز تۇزىمىز،
بىز تەييار ھەرقاچان يېڭىنى تۇزۇشكە.
بىز ئۆلسەك بالىلارغا قالار،
بىزنى سېغىنىپ سۆزلەشكە...

- ئۆمەر مۇھەممەدى: «تورۇق ئېتىمغا»

كۆتمە جېنىم،
زىلۋا ياشلىق بىلەن ساراڭلانغان
بەڭۈاش ئۆمەر ئۆلدى ئەمدى...
ئۇزاقتىن ئەمدى
مېنىڭ بەڭباش ئويلىرىمنى
تاڭدا چېلىنغان گۈدۈك يەڭدى.
بەڭباش ئۆمەرنىڭ ئورنىغا
گاڭ مەيدىلىك
يېڭى ئۆمەر بولۇپ تۇغۇلدۇم.
قىزىل كۆڭۈللۈك يىگىت چىقتى،
توشقان قوغلاپ ئۆسكەن ئوغۇلدىن.

-ئۆمەر مۇھەممەدى: «ئۆمەر ئۆلدى...»

يەنە:

تامارا!
سىز رۇس قىزى،
باغ ئىچىدەك
كۆك كۆزىڭىز بار سىزىڭكى.
قارا كۆزلۈك يىگىت بولساممۇ مەن،
قېنىمىز بىر سىڭلىم بىزنىڭكى.

- ئىسمائىل ساتتارۇۋ: «شەپەقتىلىك قېرىنداش»

ئەمدى جېنىم ھەر بىر ئۇچراشقاندا
چېلىش ئوتلىرىنى سېزەرسەن.
بۇلبۇل ئۇنمىدىنمۇ مېنىڭ ئىيتقان
ھەر سۆزۈمنى ئارتۇق كۆرەرسەن.
...
شۇنداق جېنىم،
ئۇزۇلۈپ سۆيمەن يۇرىكىمدە،
سەن بىلله ئۆسكەن قۇردىشىم،
يولىمىز بىر، تىلەكمۇ ھەم شۇ،
سەن چېلىشچان يولدىشىم.

- ئىسمائىل ساتتارۇۋ: «مۇھەببەت»

ئۇلارنىڭ شېئىرىي ئەمەلىيىتى بىر خىل ئىدىيە، نەزەرىيەۋي يۈكسەكلىكنى، چوڭقۇرلۇقنى، كەڭلىكنى، شۇنىڭدەك، مۇھىمى روھىدىكى ئىجادىيلىقنى ئىپادىلىگەن. بۇ خىل روھىي تەجرىبە ئۆزىگە ئىشىنىش، ئىزدىنىش، يېڭىلىق يارىتىشقا جۇرئەت قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سەنئەت جەھەتتە بۇ ئەسەرلەر سېترېئولۇق تۈيغۇ بېرىدۇ.

ئۇلارنىڭ مەيدانغا كېلىشى بىر خىل تارىخىي زۆرۈرىيەت ھەم مۇقەررەرلىك ئىدى. ئۇلار شۇ چاغدىلا 20-ئەسىردىكى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ يۆنىلىشىنى بەلگىلەپ بولغانىدى. بۇئېقىمدا ئارۇز ۋەزنىنىڭ رولىنى ئاچقۇچلۇق پەيتتە تېخىمۇ جارى قىلدۇرغىلى، مۇھىمى، پىكىرنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ ئىپادىلىگىلى، سەنئەت قانۇنىيىتىگە تېخىمۇ ماسلاشقىلى، دۇنيا شېئىرىيىتى پەللىسىگە كۆتىرىلگىلى بولىدۇ. ئۇزاق بىر مەزگىل شېئىرىيىتىمىزدە ئارۇز ۋەزنى قانداق ئاكتىپ رول ئوينىغان بولسا، قەدىمكى ئۇيغۇر شېئىر شەكلىمۇ شۇنداق مۇھىم رول ئوينىغانىدى. ئاپرىنچۇرتېكىن، چۆيا تۇتۇق، پراتياشىرى، كى كى، قالىم كەيشى قاتارلىق مانى، بۇددا مۇھتىدا ياشىغان شائىرلىرىمىزنىڭ شېئىرىي ئەسەرلىرى مۇشۇ ئۇسلۇبتا يېزىلغان. قەدىمكى ئۇيغۇر شېئىرلىرىدا قافىيە ئاساسەن باش قافىيە بولۇپ، بوغۇملار سانى ئوخشاش بولمايتتى. ئاياق قافىيە ۋە بوغۇم-تۇراقلارغا كۆپ ئېتىبار بېرىلمەيتتى. لېكىن بۇ ئەسەرلەر ساپ ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان بولۇپ، دەۋر، تۇر، ئۇسلۇب جەھەتتە تولىمۇ قىممەتكە ئىگە. قۇچۇ ئۇيغۇر خانلىقى دەۋرىدىكى شېئىرلاردىن «دالا ناخشىسى» دىن مىسال كەلتۈرىمىز:

ئالقۇزۇتۇرۇر قات-قات تاغدا
ئامسل ئاغلاق ئارانياتاندا
ئارتۇچ سۆگۈت ئالتىنتا
ئاقار سۇۋلۇقتا
ئامرانچىغىن ئۇچداچى قوشقىنالار
تىرىنلىك قوۋراغلىقتا
ئاتقاغسىرىن مەنگى تەگسىنگۈلۈك ئول
ئانى تەگ ئورۇنلارتا.
(قاتار كەتكەن قات-قات تاغدا
تېنچ - راھەت ئارانياتاندا
قارىغاي، ئارچا ئالدىدا
شارقىراپ ئاققان سۇ بويىدا
شادلىقتا ئۇچقۇچى قۇشلار

www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ئىلمىي ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

يىغىلىدىغان قۇرۇقلۇقتا
غەم ئەندىشىسىز، كىشىنى شادلاندۇرىدىغان
شۇنداق سورۇنلاردا)

بىز قەدىمكى شېئىرلىرىمىزدىن ئۇلارنىڭ پىسخىكىسىنى، رېئاللىقىنى، تراگېدىيىسىنى، ھادىسىنى، ماھىيەتنى كۆرۈش بىلەن بىللە يەنە ئوبراز تاللاش ئىمكانىيىتىنىڭ كۆپلىكىنى ھېس قىلىمىز. ھېسسىيات ئېقىمى پەقەتلا مۇشۇ شەكىلنى تاللايدۇ. بىز تېخى خەلق قوشاقلىرىنى تۇزۇك تەتقىق قىلمىدۇق. مىللەتنىڭ پۈتكۈل قوشاقلىرى جۇملىدىن يەرلىك قوشاقلارغا دىققەت قىلىدىغان بولساق، پەقەتلا ئىپادىلىنىش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكى: ئاددىيلىقى، ئوبرازچانلىقى، راۋانلىقى، مۇكەممەللىكى، تارىخىيلىقى، چىنلىقىدىن رازى بولۇپ كېتىمىز. يەنە ئايرىم قوشاقلىرىمىزدا مودىرنىزم (گەرچە ئۇنداق ئات قويمىغان بولساقمۇ) ئامىللىرى بار. بۇ بىزنىڭ قوملۇقلىرىمىزدا «ياۋروپا شېئىرىيەت پۇرىقى» نىڭ يوق ئەسلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

قارا كېچە، قارا ياغاچ،
قۇيۇلار ياشىم.
يوپۇرمىقى شىلدىرلايدۇ،
جان قېرىنداشىم.

يەنە:

قېشىڭ قات-قات، كۆزۈڭ قات-قات،
قاش -كۆزۈڭ قات-قات.
قاش-كۆزۈڭنىڭ قاتلىقىدىن
سۆيەرمىز پات-پات.

بىز بۇ قوشاقلىرىمىزنىڭ مەزمۇنىنى ياكى بەدىئىيلىكىنى شەرھىلەپ ئولتۇرمايمىز. ئىسپانىيە خەلقىدە «سەن ماڭا بىر كۆپلەت خەلق قوشقىنى ئېيتىپ بەرسەڭ، مەن ساڭا مىللىتىڭنىڭ تارىخىنى ئېيتىپ بېرىمەن» دېگەن ھېكمەتلىك سۆز بار. مۇشۇنىڭ ئۈزى كۆپايە.

بىر مىللەت ئۈز شېئىرىيىتى تارىخىنى ۋە ئۇسلۇبىنى، ئورنىنى، رولىنى، ئۇنى كېيىنكى ئەۋلادلارغا ئولاپ بەرگۈچى پېشۋالىرىنىى تونۇشى، چۈشىنىۋېلىشى كېرەك. ئوت يۈرەك ئىنقىلابىي شائىرىمىز ل. مۇتەللىپ ۋە ئەۋرىناسىرى، تېيىپجان ئېلىيۇۋ، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، جۇملىدىن ساۋۇتجان مەمەتقۇلۇۋ قاتارلىق شائىرلار بۇ شەكىلگە ئاساسسىز مۇئامىلە قىلغانمىدى؟! شائىر ساۋۇتجان مەمەتقۇلۇۋنىڭ «مەن ۋە نىكراسوۋنىڭ يەتتە مۇزېكى» پوئېمىسى پۈتۈنلەي مۇشۇ شەكىلدە يېزىلغان. بىز بۇ ئەسەرنى ئوقۇۋېتىپ تامامەن كەڭ بولغان بىر بەدىئىي مۇھىت ئىچىگە كىرىپ كېتىمىز، بىز تېنىچ بەدىئىي سۈرەتلەرنى كۆرىمىز، ئىنقىلاب ئوچىقىدا بولىمىز، چۆچەكلەرنى ئاڭلايمىز، بۇگۈنكى تراگېدىيە ۋە ئاتوم بالا-قازاسىدىن زىلزىلىگە كېلىمىز. بىزگە بۇ يوللاردا باشتىن ئاخىر نىكراسوۋ، ئۇنىڭ مۇزېكىلىرى ۋە «مەن» ھەمراھ بولىدۇ. شائىر بەزى مىسرالارنى يىغلاپ تۇرۇپ يازغان، بۇ كۈچ بىزنى ئېھتىرامغا تاشلايدۇ. پوئېمىدا ئارۇز ۋەزنىنىڭ، خەلق قوشاقلىرىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى مانامەن دەپ كۆرۈنۈپلا تۇرىدۇ. بۇ، گۈزەللىكتىكى ئاددىيلىق، ئاددىيلىقتىكى گۈزەللىك ئەمەسمۇ؟

دۇنيا مىللەتلىرى شېئىرىيىتىدىن قارىغاندا ئۇلاردىمۇ قەدىمكى ۋەزىنلەر بولغان. لېكىن تەجرىبىلەر شۇنى ئۇقتۇرۇدىكى ئۆزىنىى ئۆزلۈكسىز يېڭىلاپ تۇرمىغان شېئىرىيەت يۇقۇرى دولقۇن ھاسىل قىلالمايدۇ، بەدىئىي نەتىجە يارىتالمايدۇ، ئەڭ ئاخىرىدا چۈشۈپ قېلىش خەۋپىگە دۇچ كېلىدۇ. بىزنىڭ شېئىرىيىتىمىز مەزمۇن گادايلىقىغمۇ، ئوخشاشلا شەكىل گادايلىقىغمۇ ھېچقاچان يول قويالمايدۇ. چۈنكى يەر شارىدىكى ئادەملەر يەۋاتقان ناننى بىزمۇ يەۋاتىمىز، بىزمۇ يەنە ئىزدىنىش ئىچىدە ياشاۋاتىمىز. ئۇيغۇر شېئىرىيىتى قەدىمكى مول شېئىرىيەت ۋە فولكلور بايلىقى ئاساسىدا ئۆزىنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇشى، دۇنيا شېئىرىيىتىدىن ئوزۇق ئېلىشى ھەمدە شېئىرىيەت مەيدانىدا كۆچلۈك پۇت تىرەپ تۇرۇشى كېرەك. تىلىمىزنىڭ گرامماتىكىلىق قائىدە-قانۇنلىرى بۇنىڭغا تولۇق يول بېرىدۇ. بىز شېئىرىيەت تەتقىقاتى ئاۋانىدا ھەممىنى ئىنكار قىلىشقا يول قويالمايمىز.

بۇگۈنكى مۇۋەپپەقىيەتلەر تۇنۇگۈنكى تەجرىبىلەردىن بارلىققا كەلگەن. ئالدىمىزدا 21-ئەسىرنىڭ شېئىرىيەت داۋىنى تۇرۇپتۇ. ھەر بىر ئەسىرنىڭ رېتىمى شۇ ئەسىرنىڭ شېئىرىي رېتىمىنى بەلگىلەيدۇ. 21-ئەسىردە شېئىرىيىتىمىز تېما جەھەتتە تەبىئەت، روھ، ئىنسانپەرۋەرلىك جەھەتلەرگە تېخىمۇ يۈزلىنىدۇ. شائىرلىرىمىز مىللەت تۇرمۇشىنى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈش بىلەن بىللە، مىللەت چېگرىسىدىن ھالقىپ كېتىدۇ. قەدىمقىنى، ھاياتنى، تارىخنى يېڭىش كۆچىيىپ بارىدۇ. كلاسسىك ئەدەبىياتقا بولغان قىزىقىش يەنىمۇ ئۇلغىيىدۇ. شېئىرىيىتىمىزدە بۇ چاغدا چاچما شېئىر يەنە ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئارۇز ۋەزنىدە، بارماق ۋەزنىدە يازىدىغان شائىرلارمۇ يەنە مەلۇم نىسبەتتە بولىدۇ.

ئۇيغۇر شېئىرىيىتىگە بولغان دۇنياۋى قىزىقىش يەنە كۆچىيىدۇ. بۇ ئەسىردە دۇنياۋى تىللاردا يازىدىغان شائىرلىرىمىز مەيدانغا كېلىدۇ. ئۇلار ئۆز ئىجادىيىتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىلگىرى سۈرگەندىن تاشقىرى روس، ئىنگلىز ۋە باشقا تىللاردا تەرجىمە ئەسەرلىرىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ ھەمدە سۆيەتكە ئەھمىيەت بېرىدۇ. 21-ئەسىر تەرەققىياتى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر كىشىلەر بارغانسېرى قەدىمگە قايتىدۇ، رېئاليەتكە ئايلىنىپ كېتىۋاتقان قەدىمكى ئۇرۇپ-ئادەتلەرنى، يادىكارلىقلارنى، خاراكتېر، ۋاقەلەرنى، شەخسلەرنى ئىزدەيدۇ ۋە ئۇلارنى ئىجادىيەتتە ئەكس ئەتتۈرىدۇ، بۇنى ئالغا ئىلگىرلەش يولىدا بىر خىل ئېنېرگىيىلىك كۈچ قىلىدۇ. پانتازىيىلىك ئەسەرلەرمۇ بارلىققا كېلىدۇ.

20-ئەسىر ئۇيغۇر شېئىرىيىتى ئۈچۈن يەنە بىر قېتىم شەكىللىنىش، مەلۇم دەرىجىدە راۋاجلىنىشتىن ئىبارەت ئەسىر بولدى. ئەڭ ئېچىنارلىقى شۇكى، بۇ ئەسىردە مىللىي چېگرىدىن ھالقىغان مىللىي شائىرنى يارىتالمايلا قالدۇق، مەسىلەن، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەلىشىر نەۋائىي، بابارەھىم مەشرەپ، ئابدۇرېھىم نىزارى، موللا بىلالغا ئوخشاش. شائىر بىرى ئۆزىنى ئۈزى يۈكسەك پەللىگە كۆتىرىدۇ، بۇ سۈبېيېكتىپ تىرىشچانلىق، يەنە بىرى خەلق ئۈزى ئۇنى يۈكسەكلىككە كۆتىرىدۇ، بۇ ھەممىدىن مۇھىم تەرەپ. مىللىي شائىرنى يارىتىدىغانمۇ خەلق، ئۇنى ياراتمايدىغانمۇ خەلق. بىر مىللەت بىر نەچچە شائىرنىى تىكلىشى كېرەك، ئۇنىڭسىز تەپەككۇرنى جارى قىلدۇرغىلى بولمايدۇ.

ئومۇمەن ئۆمەر مۇھەممىدى، ئىسمائىل ساتتارۇۋ ئاساس سالغان چاچما شېئىر شەكلى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدىكى چاچما شەكىلگە تايانغان، ئۇنداق بولمىغاندا، بۇ شەكىل ئۆزلەشمەيتتى ھەمدە ھاياتىي كۆچىنى نامايەن قىلالمايتتى. (M2)